

Олексій Ющик

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
провідний науковий співробітник відділу
конституційного права та місцевого самоврядування
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
(Київ, Україна)
al-yus@i.ua

DOI: 10.33498/Юшч-2019-10-025

УДК 342 (477)

ДЕМОКРАТІЯ І НАРОДОВЛАДДЯ В УКРАЇНІ ЯК ПРЕДМЕТ ЮРИДИЧНОЇ ДОКТРИНИ

АНОТАЦІЯ. У статті розглядається проблема реалізації ідеї народовладдя в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави в Україні в контексті формування національної юридичної доктрини.

Мета статті полягає у з'ясуванні співвідношення понять “демократія” та “народовладдя” і ролі держави в конституюванні та забезпеченні реального здійснення влади народу.

Відзначається значення етимології слова “демократія” для розуміння її поняття, трактування його різними ідеологічними течіями в сучасному суспільстві.

Вказано три головні варіанти демократичного ідеалу в сучасному світі, якими є ліберальна демократія, соціал-демократія і народна демократія, кожному з яких притаманне різне розуміння поняття “народ”. Охарактеризовано внутрішні суперечності цих варіантів, на які повинна зважати національна юридична доктрина.

Наголошується на негативному значенні ідей ліберальної демократії для здійснення реального народовладдя в Україні, непослідовність і внутрішню суперечливість у визначенні засад конституційного ладу України на основі ідей ліберальної демократії в Конституції України.

Розкривається значення державної влади у визначенні та змінненні демократичного устрою України, підпорядкованість її здійсненню народом його виключного права визначати й змінювати конституційний лад.

Зроблено висновок стосовно закономірності наявності внутрішньої суперечності ліберальної демократії як антинародної по своїй суті форми державного ладу, яка принципово заперечує реалізацію ідеї народовладдя; обґрунтовується об'єктивна необхідність на сучасному етапі розвитку України соціальної демократії.

Констатується нагальна потреба у формуванні науково обґрунтованої юридичної доктрини України, визначаються деякі її важливі положення, зокрема, необхідність визначення національної ідеї та способу її реалізації, заміна формули демократії “Народ – влада – Конституція” на формулу “Народ – Конституція – влада”, зміцнення парламентаризму, значення для цього юридичної доктрини.

Ключові слова: народ; народовладдя; демократія; державний лад; Конституція України; ідеологія; національна ідея; юридична доктрина.

© Олексій Ющик, 2019

Мета дослідження полягає у з'ясуванні співвідношення понять “демократія” та “народовладдя” і ролі держави в конституюванні та забезпеченні реального здійснення влади народу.

Слова, як стверджує Дж. Сарторі, мають свою промовисту історію, а тому нехтувати причину, чому вони були створені, й подальші відступи від первісного значення тих слів – це зрікатися компаса в небезпечному плаванні. Первісне значення слова ніколи не є вигадкою, тому повернувшись назад до етимону, ми набуваємо впевненість, що стоїмо на справжніх позиціях. Це слушно і щодо *демократії*, етимологічне визначення якої полягає в тому, що вона – це врядування або влада народу¹.

Демократія нині, зазначають Т. Болл і Р. Деггер, така популярна, що більшість політичних ідеологій заявляють про свою прихильність до неї. Але ці начебто демократичні ідеології всякчас конкурують між собою, а інколи навіть доходять до конфлікту².

Так, *ліберальна демократія* сформувалася на основі лібералізму, який наголошує на правах і свободах індивіда; саме ця форма демократії характерна для західних демократій. На думку лібералів, демократія – це, безперечно, народовладдя, але істотним елементом якого є захист прав і свобод індивіда. Це означає, що врядування більшості є обмеженим. Інакше кажучи, демократія – це врядування більшості народу, але тільки тією мірою, якою належні до більшості не намагаються позбавити індивідів та меншини їхніх основних громадянських прав. Право вільно говорити й правити службу Божу, право висувати свою кандидатуру на державні посади і право мати власність належать до тих громадянських прав і свобод, що їх ліберали загалом визнають за необхідні для реалізації демократичного ідеалу в їх інтерпретації.

У західних демократіях, надто в Європі, за словами авторів, головний виклик ліберальній концепції становить *соціал-демократія*, для якої ключем до демократії є рівність, надто рівність повноважень у суспільстві та уряді. Соціал-демократи стверджують, що ліберальна демократія віддає знедолених і робітничий клас на ласку багатіїв, оскільки у сучасному світі гроші – основне джерело влади, тож багаті мають владу над бідними. Багатство дає змогу висувати свою кандидатуру на різні посади і впливати на урядову політику, а тому багаті здійснюють значно більший вплив на визначення державної політики. Проте таку перевагу важко назвати демократією, демократія – це народовладдя, і воно вимагає, щоб кожний індивід мав більш-менш однаковий вплив на врядування.

¹ Дж Сарторі, ‘Основи теорії демократії: народ і врядування’ в *Демократія: Антологія* (Проценко О упоряд, Смолоскип 2005) 25.

² Т Болл та Р Деггер. ‘Демократичний ідеал: історія становлення’ в *Демократія: Антологія* (Проценко О упоряд, Смолоскип 2005) 21.

Тому у своїх програмах соціал-демократи закликають до перерозподілу багатства заради утвердження рівності, до державного, а не приватного контролю над природними ресурсами та головними виробничими галузями, до робітничого контролю на робочому місці. Вони, як і ліберали, прагнуть зберегти громадянські свободи і сприяти справедливій конкуренції на політичні посади, проте, на відміну від лібералів, заперечують, що більшість людей справді можуть мати свободу або що можлива справедлива політична конкуренція, коли переважає величезна нерівність багатства і влади.

Нарешті, *народна демократія*, відзначають Т. Болл та Р. Деггер, стала панівним варіантом демократичного ідеалу в комуністичних країнах. У певних аспектах народна демократія ближча до первісного грецького уявлення про демократію як про врядування демосу в інтересах демосу, ніж ліберальна демократія або соціал-демократія. Народна демократія має полягати в провіді комуністичної партії задля добра робітничої більшості. На світанку нового сторіччя цей погляд поділяють із лідерами Китаю тільки комуністичні вожді В'єтнаму, Куби й Північної Кореї. Ліберальна демократія, соціал-демократія і народна демократія – ось три головні варіанти демократичного ідеалу в сучасному світі, і, як стверджують автори, ‘важливо зрозуміти ці варіанти і те, як вони пов’язані з різними політичними ідеологіями’³.

Задля вказаного розуміння також відзначимо. Природним наслідком демократії в етимологічному значенні цього слова, зауважує Дж. Сарторі, є *демолатрія*, ‘тобто велемовні балачки про народ, насправді абсолютно не цікавлячись ним <...>. Фетишизація ідеального народу часто йде пліч-о-пліч з цілковитою зневагою до реального, живого народу’⁴. При цьому автор вказує на шість інтерпретацій “народу”: 1. Народ означає буквально *кожного*; 2. Народ означає невизначену велику частину, *дуже багато*; 3. Народ означає *нижчий клас*; 4. Народ – неподільна єдність, *певна органічна цілісність*; 5. Народ – це більша частина, виражена принципом *абсолютної більшості*; 6. Народ – це більша частина, виражена принципом *обмеженої більшості*.

З аналізу зазначених формул у контексті поняття демократії Дж. Сарторі зупиняється на понятті народу, ‘який виражають на основі правил підрахунку, тобто визначають на основі принципу абсолютної більшості або обмеженої більшості’⁵. Абсолютна більшість означає, що беруть до уваги тільки більшість: більша частина будь-якої сукупності людей посідає місце всіх і має необмежене (тобто абсолютне) право вирішувати

³ Болл та Деггер (н 2) 23-4.

⁴ Сарторі (н 1) 29.

⁵ Там само.

за всіх. І навпаки, згідно з принципом обмеженої більшості ніякі права ніякої більшості не можуть бути “абсолютними” (тобто безмежними). Отже, вважає він, перший критерій веде до демократії, визначеної як система чистого і простого врядування більшості (*majority rule*); натомість другий критерій веде до демократії, визначеної як система врядування більшості, обмеженого правами меншості (*majority rule limited by minority rights*).

Водночас ці процедурні інтерпретації “народу” є суперечливими. За першого варіанта демократія від самого початку не має демократичного майбутнього, яке залежить від можливості перетворити більшість у меншість, і навпаки. За другого постає запитання: як можна обмежити владу тих, хто має на неї цілковите право?

На це запитання не можна відповісти, вдавшись до простого уявлення про демократію, заснованого на “волі народу”, бо народ, уповноважений ухвалювати рішення у згоді з принципом урядування більшості, здійснює свою владу в певних межах тільки тому, що з’являються чинники, цілковито чужі народній волі⁶.

Теорія демократії, що складається лише з уявлення про владу народу, стверджує Дж. Сарторі, адекватна тільки тією мірою, якою вона бореться з владою самодержця. Коли цього суперника подолано, до народу автоматично переходить лише номінальне право на владу, а здійснення влади – річ зовсім інша. Якщо буде ясне розуміння такої ситуації, ми, безперечно, можемо посприяти способам і засобам максимального збільшення влади (реальної влади) народу. Проте що дужче ми прагнемо народного здійснення влади – як у теорії учасницької демократії, – то більше ми повинні прагнути з’ясувати, яким є той реальний народ. Якщо цього прагнення немає, якщо прихильники прямої народної влади – саме ті люди, що зображують народ як священну, незбагненну й загадкову єдність, тоді ми ані на п’ядь не просунулися далі від демократії в етимологічному розумінні⁷.

Наше суспільство і юридична наука хоча б тому просунулися в розумінні демократії далі від її етимологічного значення, що позбавлені необхідності надавати якусь інтерпретацію “народу”. Це зроблено в Конституції України 1996 р., преамбула якої починається словами: ‘Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей <...>’⁸.

⁶ Сарторі (н 1) 26-9.

⁷ Там само 36.

⁸ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>> (дата звернення: 20.08.2019).

Отже, для юридичної доктрини заснована досить однозначна юридична інтерпретація категорії “народ”, який становлять *усі громадяни* України. Саме в такому значенні народ виступає у ст. 5 Конституції України як носій суверенітету і єдине джерело влади, що здійснює владу безпосередньо й через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Саме народу, тобто громадянам України всіх національностей, як *суб’єкту права* належить *виключне право* визначати і змінювати конституційний лад в Україні, яке не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Для порівняння: Українському народу як суб’єкту економічного права належить *право власності* на землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України (ст. 13 Конституції України). Водночас *здійснення прав* власника *від імені* Українського народу вона покладає на органи державної влади та місцевого самоврядування у межах, визначених Конституцією України. Тобто здійснення народом економічної влади є опосередкованим, але без позбавлення його *права власника* землі, надр тощо.

Тому постає закономірне запитання: чи можна вважати виключне право народу змінювати конституційний лад “лише номінальним правом на владу”, відокремлюючи вказане право від здійснення влади як “зовсім іншої речі”? Відповідь на це запитання – показник розуміння демократії й народовладдя; від неї залежить сприяння (або ж, навпаки, перешкоджання) максимальному збільшенню реальної влади народу.

Стаття 69 Конституції України визначає способи здійснення народом влади як форми *безпосередньої демократії* – через вибори, референдум, інші форми. Ці форми є такими *способами*, які використовуються і ліберальною, і соціал-демократичною, і народною демократією. Водночас змістовне наповнення вказаних форм здійснення народом влади, *характер народовладдя* суттєво змінюється залежно від того, з якою *самою демократією* має справу народ, якою є *ідейна спрямованість* розвитку демократії в цій країні.

Українське суспільство до початку 90-х років мало справу з радянським демократизмом, який правляча комуністична партія вважала “соціалістичною демократією”, на відміну від народної демократії інших країн соціалістичної орієнтації та соціал-демократії окремих капіталістичних країн. Радянський демократизм включав і вибори, і референдум, і інші форми безпосередньої демократії, проте їхній *зміст* вирішальною мірою залежав від єдиної правлячої партії, а точніше, керівних структур цієї партії. Організація влади народу була фактично підпорядкована навіть не його партійному авангарду, а партійному керівництву, яке контролю-

вало через державу всі суспільні інститути, зокрема й спрямовуючи розвиток радянського демократизму по шляху соціалізму.

Зазначена однозначність демократії кардинально змінилася на цілковиту *неоднозначність* із проголошенням незалежності України й усуненням від влади правлячої партії. Після декількох років невизначеності наше суспільство врешті-решт отримало у 1996 р. нову Конституцію України, яка не тільки визначила поняття “Український народ”, а й закріпила *суверенний* статус народу як єдиного джерела влади в Україні та передбачила здійснення ним влади як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Водночас державу Україна визначено як республіку – демократичну, соціальну, правову.

Ці конституційні положення, здавалося б, досить повно вказують на ідейне спрямування розвитку демократії в Україні шляхом *соціал-демократії*. Адже по суті своїй *ліберальна демократія несумісна з соціальною державою*. Утім, розвиток цих визначальних положень у чинній Конституції України виявився вкрай непослідовним, на що неодноразово вказувалося у вітчизняній конституційно-правовій літературі.

Так, ще у 1998 р. констатувалася головна *суперечність* Конституції України: з одного боку, у ній закріплено досить високий рівень конституційних прав і свобод громадянина, а з другого – встановлена в ній *організація влади* не здатна забезпечити й гарантувати більшості з цих прав і свобод. Розв’язання цього протиріччя полягає, звичайно, не в урізанні прав громадян, а в зміні організації влади, її послідовній демократизації⁹.

Через 10 років потому я також відзначав, що прийняття Конституції України відбивало загальну *тенденцію* розвитку української державності в напрямку *демократизації* та поступового *повернення* її до парламентської демократії, сприяло зростанню у *кінцевому підсумку* ролі парламенту як єдиного органу законодавчої влади в державі, що збігається із сучасним світовим процесом демократизації публічної влади¹⁰.

Водночас визначення у Конституції України загальних засад організації та функціонування державної влади, зокрема її державного устрою, виявилось недостатньо послідовним, внутрішньо суперечливим, непридатним для чіткого правового регулювання владних відносин і запобігання політико-правовим конфліктам. Йдеться не про другорядні конституційні положення, а про *ідейно-теоретичні основи* Конституції України, її *методологічне підґрунтя*, загальні засади.

Перехідна, недосить визначена соціально-економічна структура, а також відповідна політична неструктурованість суспільства вирішаль-

⁹ Сарторі (н 1) 34.

¹⁰ О Ющик, “Теоретичні проблеми законодавчого процесу” (автореф дис д-ра юрид наук, 2005) 44.

но позначилися на визначенні *основних засад* конституційного ладу. Наприклад, у ст. 15 Конституції України закріплено положення, згідно з яким суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної *багатоманітності*. Це положення, яке нібито заперечувало “компартійний тоталітаризм” радянських часів, було продиктоване начебто ідеєю демократії. Однак такий “плюралістичний” підхід є не тільки псевдодемократичним, а й глибоко *антинауковим*, він не визнає закономірності суспільного розвитку і замість наукової методології пізнання суспільства орієнтується на еkleктику. А на практиці усяка “багатоманітність” обертається на свою протилежність: *економічна* – на панування *монополістів* (нафтогазових, цукрових, транспортних, комунальних тощо); *політична* – на державно-бюрократичний диктат якоїсь однієї політико-олігархічної сили; *ідеологічна* – на панування європейських і заокеанських життєвих “цінностей” і “стандартів” в освіті, науці, культурі тощо. При цьому в Конституції України немає згадки про “народне господарство” як форму втілення економічної *єдності*, немає вказівки і на “національну ідею” як форму втілення ідеологічної *єдності*.

Другий приклад стосується положення ст. 6 Конституції України про поділ державної влади на законодавчу, виконавчу й судову. Практика її реалізації свідчить, що незалежна Україна потерпає не так від узурпації влади певним суб’єктом (заперечення якого викликало свого часу запровадження принципу поділу державної влади у практику державотворення), як від *дезорганізації* влади через постійні конфлікти між “гілками” влади, браку *єдності* влади¹¹.

Недосконале визначення засад конституційного ладу, природно, вимагає їх перегляду та уточнення. Однак Конституція України не розрахована на суттєві зміни конституційного ладу, в ній не передбачено взагалі *прийняття нової* Конституції на заміну існуючій, не надано право приймати Основний Закон жодному суб’єкту, навіть Українському народові. Водночас розділ XIII не виключає можливість внесення *будь-яких* змін до неї, зокрема й суттєвих, у засади конституційного ладу (що, фактично, потребує прийняття нової Конституції України).

Отож, і в цьому разі має місце недосконалість Конституції, яка зумовлює її неоднозначне розуміння й потребу *визначення меж волевиявлення народу* щодо внесення змін до чинного Основного Закону, про що свідчить вітчизняна конституційна практика¹².

У зазначеній статті “Правові проблеми змінення Конституції України”, зокрема, зазначалося, що в одному зі своїх рішень Конституційний

¹¹ О Мороз та О Ющик (упоряд), *Формула демократії: “Народ – конституція – влада”: 20-річчю Конституції України присвячується* (Парламентське вид-во 2016) 50-1.

¹² М Теплох та О Ющик, ‘Правові проблеми змінення Конституції України’ (2007) 12 *Право України* 4.

Суд України (далі – КСУ) не виправдано абсолютизував порядок внесення змін до Конституції України, передбачений її розділом XIII, безпідставно поширивши його на зміну конституційного ладу шляхом всеукраїнського референдуму, проголошеного *за народною ініціативою*. Однак у цьому розділі визначено лише *загальний* порядок внесення змін до Конституції за ініціативою народних депутатів України та за ініціативою Президента України, зокрема й щодо змін у конституційному ладі, які повинен *затверджувати* народ шляхом всеукраїнського референдуму. Але про змінення Конституції *за ініціативою громадян* цей розділ “мовчить”. Чи означає це, що громадяни не мають права ініціювати зміни конституційного ладу шляхом референдуму? Ні, не означає, адже право визначати та змінювати конституційний лад належить *виключно* народу і не може бути узурповане державою.

Однак саме *на узурпацію державою виключного права народу* спрямоване зазначене рішення КСУ, яке заперечує навіть можливість зміни конституційного ладу в Україні *за ініціативою її громадян*. Відтак КСУ створив юридичні умови, які ускладнюють або взагалі заперечують реалізацію народом свого виключного конституційного права, встановленого ст. 5 Конституції України, що не можна розцінювати інакше як крок до узурпації державними інституціями влади народу.

Утім, в іншому рішенні (у справі про здійснення влади народом) від 5 жовтня 2005 р. КСУ дещо змінив свою правову позицію, визнавши, що *народ має право приймати нову Конституцію України*, та вказавши:

<...> тільки народ має право безпосередньо шляхом всеукраїнського референдуму визначати конституційний лад в Україні, який закріплюється Конституцією України, а також змінювати конституційний лад внесенням змін до Основного Закону України в порядку, встановленому його розділом XIII. Належне виключно народові право визначати і змінювати конституційний лад в Україні не може бути привласнене у будь-який спосіб державою, її органами або посадовими особами¹³.

Однак і це рішення є юридично некоректним і не вирішує проблеми визначення меж народного волевиявлення стосовно змінення Конституції України. Адже, якщо *право визначати конституційний лад належить виключно народу*, то *сам народ і має вирішувати*, в який спосіб *прийма-*

¹³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05/sp:max10>> (дата звернення: 29.08.2019).

ти нову Конституцію (а не суд, парламент чи глава держави нав'язувати народові спосіб її ухвалення виключно референдумом). КСУ, утім, залишився на хибній позиції змінення конституційного ладу народом шляхом внесення змін до Конституції України в порядку, встановленому її розділом XIII, критичну оцінку якої (позиції) надано вище¹⁴.

Говорячи про необхідність розв'язання головного протиріччя чинної Конституції України, необхідно враховувати, що Конституція 1996 р. стала *політичним компромісом сил лівого та ліберального* ідеологічних напрямів, який зменшив на певний час гостроту ситуації, стабілізував владні відносини в державі. Водночас Конституція створила *реальні можливості* для подальшого *демократичного розвитку* країни, що й підтвердили події наступних років, зокрема, намагання змінити організацію державної влади в сенсі посилення парламентаризму в Україні.

Водночас домінування в Україні ліберальної ідеології спрямовувало розвиток країни в русло *ліберальної демократії*, яка *апріорі* суперечить ідеї соціальної держави. Стало цілком очевидно, що некритичне запозичення політиками ліберальних ідей європейського чи американського конституціоналізму, не виправдана їх абсолютизація заважають визначенню *об'єктивно необхідних* Україні засад конституційного ладу на *науковій* основі. За цих умов вітчизняна суспільна наука виявляється зайвою, гальмується поступальний розвиток національної політико-правової думки, що знижує інтелектуальний рівень політичної еліти суспільства і зрештою веде до *відставання* держави від загальнолюдського прогресу¹⁵. В умовах панування в суспільній думці ідей ліберальної демократії марно сподіватися на послідовне вирішення головного протиріччя Конституції України, яке стримує розвиток України на шляху демократичної, соціальної, правової держави, позбавляючи все більше громадян їхніх основних життєвих прав, загрожуючи гострими соціальними конфліктами.

Ліберальна демократія є *внутрішньо суперечливою* за своєю сутністю: конституційно закріплюючи чимало прав людини та їх гарантії, вона *заперечує роль держави* як головного *гаранта* проголошених прав. Ліберальна держава в Україні на практиці виявляється обслугою олігархів, а не слугою народу, підпорядковуючи розбудову держави інтересам купки найбагатших власників. Саме про це свідчать "реформи" і конституційні зміни, які впродовж багатьох років нав'язуються можновладцями нашому народу в усіх напрямках.

¹⁴ Теплюк та Ющик (н 12) 5.

¹⁵ Мороз та Ющик (н 11) 50-2.

Наприклад, якщо це стосується *виборів*, то з мажоритарною складовою, грошовою заставою, високим прохідним бар'єром для партій, формуванням складу Центральної виборчої комісії виключно владними партіями, проведення виборів за умов явки меншості виборців на них, визначенням переможця голосами меншості виборців, перерозподіл мандатів на користь переможців завдяки іншим партіям, які не подолали прохідний бар'єр, та інші “демократичні” вигадки. Просто кажучи, конструюються виборчі системи, “демократичні” для багатих, а не для переважаючої більшості населення.

Якщо йдеться про інститут *референдуму*, то тут маємо ухвалення надто *бюрократичного* закону про всеукраїнський референдум, що унеможливає реалізацію народних ініціатив. Та навіть цей закон за першої ж можливості визнається КСУ таким, що втратив чинність. Отже, і в цьому народ позбавляють можливості здійснювати владу безпосередньо на підставі ст. 72 Конституції України.

Започатковуються чергові *судові* реформи – то обов'язково в напрямі *бюрократизації* судової системи і все дальшого усунення народу не тільки від безпосереднього, а й навіть від опосередкованого здійснення ним судової влади. Якщо раніше судді та народні засідателі обиралися громадянами, радами, трудовими колективами тощо, то з часом суддів стала призначати Верховна Рада України як *представник народу*, спочатку на обмежений строк, далі взагалі безстроково (виводячи суддів з-під свого контролю); а ще пізніше – глава держави, чиновницький орган (Вища рада юстиції або Вища рада правосуддя). Дійшло вже до звільнення судді КСУ *самими суддями* цього ж суду. Як бачимо, тенденція знову на бюрократизацію і *відсторонення народу від установчої влади*. У чиїх інтересах? – риторичне запитання... Звідки ж тоді чекати *державних гарантій* прав людини?

У своїй “Критиці гегелівської філософії права” К. Маркс відзначав, що демократія – вигадка всіх форм державного ладу. Тут державний лад не тільки *в собі*, по суті своїй, а й по своєму *існуванню*, по своїй дійсності все знову й знову приводиться до своєї справжньої основи, до *дійсної людини*, до *дійсного народу* й утверджується як його власна справа. Державний лад виступає тут як те, що він є, – як вільний продукт людини. Специфічна відмінність демократії полягає в тому, що *державний лад* взагалі являє собою тільки момент буття народу, що *політичний лад* сам собою не утворює держави. Подібно до того, як не релігія створює людину, а людина створює релігію, – подібно до цього не державний лад створює народ, а народ створює державний лад. Демократія – *сутність будь-якого державного ладу*, соціалізована людина як *особлива* форма державного

ладу. У демократії не людина існує для закону, а закон існує для людини; законом є *людське* буття, утім, як в інших формах державного ладу, людина – це *буття, що визначається законом*. Такою є головна характерна ознака демократії¹⁶.

Характер демократії в сучасній Україні визначає *державна влада*, яка нав'язує народові правила його життя, встановлюючи форму державного ладу. І якщо у демократії закон існує для людини, а законом є *людське* буття, то в нашій “демократичній” державі *людина є буттям, що визначається законом*. А це вже дещо інша форма державного ладу, аніж демократія, це її сурогат, “сурогатна демократія”.

Ліберальна демократія, яка ґрунтується на хибних ідейно-теоретичних постулатах, є внутрішньо суперечливою за своєю природою: конституційно закріплюючи чимало прав людини та їх гарантії, вона заперечує роль держави як головного гаранта проголошених прав. Ця внутрішня суперечливість є відбиттям діалектики *приватної власності*, як ідола лібералізму, внутрішнє протиріччя якої веде до її заперечення суспільною власністю.

Тому ліберальна демократія виступає як *по суті антинародна* форма державного ладу, яка *принципово суперечить ідеї народовладдя*; і тому саме *соціальна демократія* стає антиподом ліберальної, є *об'єктивно* необхідною Українському народові формою демократії. Ліберальний тоталітаризм стає антисоціальною ідеологією і практикою руйнування суспільства та засад державності. Справжня демократія починається там, де суперечність праці з капіталом примушує до політичної активності більшість трудового населення, коли соціальна база політики суттєво збільшується і під її впливом йдуть усі політичні процеси: виборчий, конституційний тощо.

З цього випливає гостра потреба формування науково обґрунтованої *юридичної доктрини України*, зорієнтованої не на таку державу, яка лише роз'єднує громадян за різними ознаками (майновими, релігійними, мовними тощо), а на об'єднання громадян України в *Український народ* як єдиного суверенного джерела влади в Україні. Об'єднання їх єдиною *національною ідеєю*, яка визначена ще у 1996 р. у ст. 1 Конституції України: “Україна – суверенна, демократична, соціальна, правова держава”¹⁷. Яка ще національна ідея потрібна? Чи, може, ми вже її реалізували? Позбавилися зовнішнього управління, народ – єдине джерело влади, все населення зможе й щасливе, конституційна законність і право панують на кожному кроці?

¹⁶ К Маркс и Ф Энгельс, *Сочинения в тридцати девяти томах, т 1* (Государственное издательство политической литературы 1954) 252.

¹⁷ Конституція України (н 8).

Створити таку державу – це і є національна ідея, навколо якої може й повинен об'єднатися народ. Тільки сам народ реалізує свою національну ідею, а не політичні “доброзичливці”, для яких “державна – це я!”. І першим кроком, першим об'єднуючим громадян України фактором повинна стати Народна Конституція (нова редакція чинної Конституції України).

Уже склалася об'єктивна *необхідність забрати повноваження* змінювати Конституцію України від Президента України, Верховної Ради України, КСУ та *віддати його народу* як єдиному джерелу влади, *ухваливши на всеукраїнському референдумі нову редакцію чинної Конституції України*. Існує нагальна потреба забезпечити *реальну охорону* Основного Закону від спроб її ревізії державними структурами й надто активними політиками, передавши цю охорону і право змінення такому *органу народовладдя*, як *Всеукраїнські установчі збори*, сформовані з депутатів рад усіх рівнів, зокрема й Верховної Ради України, у кількості приблизно 2,5–3 тисячі делегатів від усіх регіонів країни. Як це зробити – тема окремої розмови, але це справа досить проста й не потребує фінансових витрат.

Засадничим положенням, яке відбиває національну ідею, варто було б визначити формулювання: ‘Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах національної єдності і громадянського миру, а також економічної, політичної, ідеологічної та культурної багатоманітності’¹⁸. Життя показало необхідність саме такої норми в Основному Законі¹⁹.

Юридична доктрина, якщо вона зорієнтована на реальне народовладдя, має виходити з основоположної формули демократії: “Народ – Конституція – влада”, яка повинна нарешті змінити запроваджену політичною практикою формулу “Народ – влада – Конституція”. Саме за цією останньою формулою побудовано систему влади в Україні всупереч ст. 5 Конституції України.

З прийняттям Конституції України, предметом регулювання якої є насамперед основи конституційного ладу, набули ваги Основного Закону вищі принципи, *вихідні начала побудови національної правової системи*, були сформульовані загальні правила, на основі яких надалі мали регулюватися всі сфери суспільних відносин, зокрема й організація державної влади в Україні. А проте, як відзначено в літературі, для змістовної цілісності законодавчого регулювання потрібна *змістовна єдність* самих основ конституційного ладу.

В умовах становлення України як незалежної й суверенної держави фактичне домінування політики над правом стало фактом, під тиском

¹⁸ Конституція України (н 8).

¹⁹ Див.: О Ющик, ‘Конституція як критерій істинної політики’ *Голос України*. 2019. 20 червня. 4-5.

якого формується викривлене праворозуміння не лише у пересічних громадян, а й у політичній верхівки суспільства. Ознака цього – формування в національній правосвідомості хибних уявлень про політико-правову природу суспільного й державного устрою країни, призначення та роль окремих політичних і державних інститутів. Насамперед це стосується місця й ролі парламенту та глави держави в системі державного управління суспільством.

Саме форма правління виявилася головною проблемою, навколо якої точиться боротьба різних політичних сил в Україні. Вказана проблема стала предметом головної уваги суб'єктів конституційного процесу. І передусім від того, як і коли зазначену проблему буде розв'язано, залежить подальший розвиток парламентаризму в Україні. *Можливість уникнути олігархічного авторитаризму й надмірної бюрократизації державного апарату існує в Україні тільки на шляху послідовного розвитку парламентаризму.*

Висновки. Залишаючись на позиціях конституювання України як демократичної, соціальної і правової держави, необхідно дійти висновку, що *перспектива утвердження парламентсько-президентської, або навіть парламентської республіки, є закономірністю розвитку української державності.* Адже саме у парламентських інститутах найбільш повно втілюються демократичні засади здійснення державної влади; саме розвитком парламентаризму визначається рівень соціальності сучасної розвиненої держави; нарешті, саме парламенти є інститутами, об'єктивно найбільш зорієнтованими на верховенство права, конституції та закону, тобто на утвердження правової держави²⁰.

REFERENCES

Bibliography

Edited and translated books

1. Boll T та Degger R, 'Demokratychnyi ideal: istoriia stanovlennia' ['The Democratic Ideal: History of Establishment'] v *Demokratiia: antolohiia [Democracy: An Anthology]* (Protsenko O uporiad, Smoloskyp 2005) (in Ukrainian).
2. Marks K i Jengel's F, *Sochinenija v tridcati devjati tomah [Works in Thirty-Nine Volumes], t 1* (Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoi literatury 1954) (in Russian).
3. Moroz O ta Yushchuk O (uporiad), *Formula demokratii: "Narod – konstytutsiia – vlada": 20-richchiiu Konstytutsii Ukrainy prysviachuietsia [Democracy Formula: "People-Constitution-Government": Dedicated to the 20th Anniversary of the Constitution]* (Parlam vyd-vo 2016) (in Ukrainian).

²⁰ Ю Шемшученко та О Ющик, 'Актуальні проблеми розвитку парламентаризму в контексті конституційного процесу в Україні' (2008) 19 *Правова держава* 3-7.

Олексій Ющик

4. Sartori Dzh, 'Osnovy teorii demokratii: narod i vriaduvannia' ['Foundations of the Democracy Theory: People and Governance'] v *Demokratiia: antolohiia [Democracy: an Anthology]* (Protsenko O uporiad, Smoloskyp 2005) (in Ukrainian).

Journal articles

5. Tepliuk M ta Yushchik O, 'Pravovi problemy zminennia Konstytutsii Ukrainy' ['Legal Challenges of Changing the Constitution of Ukraine'] (2007) 12 *Pravo Ukrainy* 4 (in Ukrainian).
6. Shemshuchenko Yu ta Yushchik O, 'Aktualni problemy rozvytku parlamentaryzmu v konteksti konstytutsiinoho protsesu v Ukraini' ['Topical Issues of Parliamentarism Development in the Context of the Constitutional Process in Ukraine'] (2008) 19 *Pravova derzhava* 3-7 (in Ukrainian).

Newspaper articles

7. Yushchik O, 'Konstytutsiia yak kryterii istynnoi polityky' ['The Constitution as a Criterion of True Politics']. *Holos Ukrainy*. 2019. 20 chervnia. 4-5 (in Ukrainian).

Thesis

8. Yushchik O, 'Teoretychni problemy zakonodavchoho protsesu' ['Theoretical Challenges of the Legislative Process'] (avtoref dys d-ra yuryd nauk, 2005) (in Ukrainian).

Oleksii Yushchik

DEMOCRACY AND RULE OF THE PEOPLE IN UKRAINE
AS THE SUBJECT MATTER OF LEGAL DOCTRINE

ABSTRACT. The article deals with the issue of implementation of the democracy idea under the conditions of development of a democratic, social welfare, rule-of-law state in Ukraine in the context of formulating of the national legal doctrine.

The purpose of the article is to clarify the relationship between the concepts "democracy" and "rule of the people" and the role of the State in the constitutioning and ensuring of the real exercise of rule of the people.

The author notes the significance of etymology of the word "democracy" which facilitates the understanding of this concept and its interpretation by various ideological trends in modern society.

Three main variants of the democratic ideal in the modern world are specified; they are liberal democracy, social democracy and people's democracy, and each of them has a different understanding of the concept "the people". The author describes the contradictions inherent in these variants which the national legal doctrine should take into account.

The author emphasizes the adverse effect of liberal democracy ideas in terms of the exercise of real rule of the people in Ukraine, the incoherence and internal inconsistency from the perspective of setting the liberal democracy-based foundations of Ukraine's constitutional order in the Constitution.

The author demonstrates the importance of state power in determining and changing the democratic governance form of Ukraine, its subordination to the exercise by the people of the exclusive right to determine and change the constitutionally established order.

The author arrives at the conclusion about the expected presence of internal contradictions in liberal democracy as a state governance form which is inherently anti-people and which fundamentally denies the implementation of the democracy idea; the author substantiates the objective need for social democracy at the present stage of Ukraine's development.

It is argued that there is an urgent need for formulation of a scientifically based legal doctrine of Ukraine, and some of its essential provisions are identified, in particular, the need to define the national idea and the way of its implementation, replacement of the democracy formula "People – government – Constitution" for the formula "People – Constitution – government", enhancement of parliamentarism, and the significance which the legal doctrine has for this purpose.

KEYWORDS: the people; rule of the people; democracy; state governance form; the Constitution of Ukraine; ideology; national idea; legal doctrine.